

Tóthpál József

Kodály Zoltán és a magyarság sorskérdései

*„Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövőddel komolyan vess össze jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”
(Kölcsey)*

Kodály Zoltán személye – időben és térben – oly közel van még hozzánk, s oly magasan emelkedik fölénk, hogy hatalmas alakját nem láthatjuk igazán és tisztán. Legfeljebb, ha annyit mondhatunk: életműve, művészete a megváltás ígézetét és utópiáját hordozván – a magyar és az európai valóság horizontján – az örökkévalóság csillagai között ragyog... S ha majd elmúlik minden itt e Földön: ezoterikus zenecsilloggá lényegül Szókratész, Platón, Empedoklész és Augustinus univerzumában.

Művészetének fogantatását keresve, kutatva – magyarságának tudatos megvallása, a magyarsághoz való tarozását kifejező és tanúsító megtestesülése mindenképpen Galántához köthető: „Lehettem volna zeneszerző a klasszikus mesterektől tanulva is, s talán európai hírű akkor is, ha sose találkoztam volna Galántával. De magyar zeneszerző, magyar zene szerzője nem lehettem volna soha a házunkban megforduló s élő szolgáló leányok nélkül, akiknek danája először döbbsentett rá: amit ők dalolnak az a ami ismeretlen, történelmünk során tőlünk elidegenített, de most újra megtalált saját zenei anyanyelvünk: az igazi klasszikus magyar zene világa...” – mondja 1943-ban a Galántai dalosünnepen, hangsúlyozván azt is, hogy: „Én ...egy egész országot, egy egész birodalmat találtam itt Galántán. Ez a tenger éneklő fiú és leány a mi szebb és igazabb jövőnk, a mi magyarabb magyarságunk. A magyar lélek és kultúra záloga.”

Mіндеzt különösen azért szükséges előrebocsátanunk, mert Kodály maga is érteni és megfejteni véli és akarja életének rejtélyét: „Mi lehetett a hajtóerő, amely minden akadály ellenére máig egyenes úton hol röpítette, hol vonszolta ennek az életnek szekerét? Egy reménytelen, viszonzatlan, viszonzozhatatlan szerelem. A néphez, melynek ezeréves látható története, és talán még jobban nyelvében, dalában élő többezeréves láthatatlan élete ellenállhatatlanul vonz magához vérségi kötelék nélkül is...” – írja a *Visszatekintés* előszavában. A „vérségi kötelék nélkül” nyilvánvalóan azt jelenti, amint ezt Kodály 1965-ben egyik nyilatkozatában megfogalmazta: ősei apai ágon flamand takácsok voltak, akik valamikor a hugenotta időkben Brügge-ből Brno környékére, majd Magyarországra települtek át, anyai ágon pedig a családi hagyomány szerint lengyel nemesek voltak az ősök, akik az ország egyik felosztása után költöztek át Dél-Magyarországra.

Kodály zeneszerzői pályájának – hazai szerepvállalásának – alakulását a családi vonatkozásokon túl nagyon sokféle tényező befolyásolta.

Érdemes itt megemlíteni egy érdekes, bár elemeiben egymástól független, mégis sajátos összefüggést. 1886-ban Hubay Jenő – Liszt Ferenc tanácsa ellenére: „Ne menjen a Lajtán túlra!” – otthagya jól jövedelmező brüsszeli stallumát, és Trefort Ágost kultuszminiszter hívására elfoglalja a budapesti Zeneakadémia hegedű tanszékét, húsz évvel később Kodály 1906-ban – Riedl Frigyes irodalomprofesszor, doktori vizsgájának „cenzora” buzdítására,

hogy „maradjon itthon, ne menjen külföldre” – természetesnek tartja, hogy honi földön szolgálja egy „félbemaradt nép” kultúrájának érdekeit: „Mosolyogtam magamban, annyira feleslegesnek éreztem, annyira nem gondoltam rá, hogy valaha is külföldre szakadjak.” – olvashatjuk ugyancsak a *Visszatekintés* előszavában. Pedig Ady Endre ebben az időben riasztó hangokat hallat: „Menekülj, menekülj innen” – kiáltja a *Vér és arany* kötetének egyik versében (1907). Mondván és értelmezvén: „Sósabbak itt a könnyek / S a fájdalma is mások. / Ezerszer Messiások / A magyar Messiások.” Bár akkor még nem tapasztalhatta: „mit ér az ember, ha magyar”; Kodály itthon marad, s vállalja a küzdést – mint tudjuk – egész életén át. Teljes tudatossággal építi pályáját, s általa, annak meghatározó alkotó részeként az új magyar zenekultúrát, – nem a tegnapot, hanem a holnapot érkezett föl-építeni. Olyan új magyar műzene létrehozásán fáradozik Bartókkal együttműködésben, amely magában hordozza népi s nemzeti gyökereit, mégis európai.

Nem szeretnék semmit belemagyarítani a két zeneszerző, Hubay Jenő és Kodály Zoltán elhatározásainak indítékaiba, de szembeűnő, hogy a 19. század végén és a 20. század elején – a kiegyezést követően és a millennium utáni esztendőkből – feltétlenül léteznie kellett egy olyan különös szellemi erőnek, kulturális atmoszférának, erkölcsi kihívásnak, amely Magyarhonba vonzotta Hubayt, Kodályt pedig itthon tartotta – s ami mindkettőjükre vonatkozóan igaz: „vérségi kötelék nélkül” is. Vélhetően ez a vonzerő a remény és a hit lehetett abban, hogy egy a „magyar ugar” világát meghaladó élhetőbb és boldogabb Magyarország megvalósítható. Igaz ez akkor is, ha egyébként nem sok olyan dolog lehetett, amiben egyetértettek volna egymással. Mindenekelőtt a néphagyományhoz való viszonyukban, és ebből következően zeneszerzői felfogásukban különböznek egymástól: míg Hubay a népi romantika útját járva az európai posztromantika áramlásával érkezik a magyar zenekultúrába, Kodályt a néphagyomány hiteles folytatójának tekinthetjük: „Számomra mindig az volt a legfontosabb, hogy hallhatóvá tegyem népem hangját. Ezért kellett mindig azon fáradoznom, hogy felkutassam a népi dalokat és dallamokat, és hogy megpróbáljak azok szellemében tovább dolgozni.”

Ha Kodály Zoltán életének fundamentumát nézzük, a magyarság sorskérdéseivel való azonosulásának összetevőit vizsgáljuk, azt látjuk, nagyon sok oldalról építkezik. A néphagyomány megismerése, a népdalgyűjtés a Felvidéken, Erdélyben és más tájakon művészetének „eredeti tőkefelhalmozását” jelenti, miközben mindent megtanul, amit a korszak ismert hazai és európai mestereitől művészetként és tudományként megtanulni érdemes. Járja az országot és járja Európát: „1914-ig minden nyarat külföldön töltöttem. Azután 13 évig egyet sem.” Elmélyül a magyar zenekultúra – a középkor, a verbunkos korszak és a romantika korának – értékeinek tanulmányozásában, de a nyugati zenekultúra új hajtásaira is odafigyel: többek között R. Wagnerra, akinek művészetét elismeréssel, de tőle *idegen színpadi pátosznak* minősíti; Richard Straussra, akit elsősorban *technikai újtónak* nevez; továbbá Cl. Debussyra, akinek művészete – Kodály értékítélete szerint – *a szabadság és szépség útja* felé vezet, s ez hat saját zeneszerzői szemléletére is.

Ami a társadalmi-kulturális viszonyokat illeti, hazai vonatkozásban jól ismert, hogy a huszadik század első évtizedeinek új szellemiségét elsősorban az 1908-ban meginduló *Nyugat* című folyóirat köré csoportosult írók elszánása, különösen pedig Ady Endre költészete határozza meg, amely a maga valóságában akarja bemutatni a hazát, a népet, a nyomort, a szerelmet, a hitet – a „magyar ugar” világát, helyreállítani, újrateremteti az igazlátás és igazmondás becsületét. Miközben a „nótás kedvű” Magyarország politikai intelligenciája nagyon sokszor „magyarkodva” éli a maga megszokott életét. Elegendő itt és most – úgy hiszem – Móricz Zsigmond vagy Krúdy Gyula regényeire, novelláira utalnunk... Az első világháború utáni trianoni sokk természetesen csak erősítette a „nem-zethalál” vízióját a megmaradt országban.

Ebben a sajátos magyar világban kellett Kodálynak megértenie és megtalálnia a maga útját, és elfogadtatnia küldetésének céljait. A cél pedig – mint már az előbbieken érintettük – a magyar zenekultúra megeremtése: a zenekultúra által pedig öntudatra ébreszteni, öntudatában megerősíteni a magyarságot. Nemzeti önismeret nélkül ugyanis nem lehet kitűzni és elérni nemzeti célokat. Rendkívüli adománya, áldása sorsának, hogy ebben a küzdelemben Bartókban hűséges baráttra és társra talált, s olyan tanítványok és azok tanítványai követték, és követik ma is az úton, akik képesek folytatni a missziót. Mert a küzdelemnek még nincs vége...

Nem lehet feladatomban, hogy Kodály életművének valamennyi állomását feltárjam és elemezzem, vagy hogy műveinek sorát egyenként számba vegyem. Az talán viszonylag könnyen belátható, hogy műveinek döntő többsége a magyarság sorskérdéseivel kapcsolódik. A legizgalmasabb kérdések egyike az, ahogyan Kodály kitör a magányból, és a néphagyományból feltörő népdalfeldolgozásokon s a romantikus életérzésből születő műdalokon át, amelyeket Balassi Bálint, Berzsenyi Dániel, Csokonai, Kölcsey, Ady Endre, Balázs Béla verseire komponált, továbbá hangszeres művein, az I. és a II. vonósnyegyesen, a Csellószonátán, majd a Triószerezenádón át eljut a nemzeti közösséghez. A döntő fordulatot ezen az úton, Kodály zeneszerzői pályáján a *Psalmus Hungaricus*, a *Magyar Zsoltár* jelenti, melyben a szerző sorsa beteljesedik: a magyarság és Kodály sorsazonosságát véglegessé, szétszakíthatatlanná válik. A *Psalmus Hungaricus*szal kapcsolatban számos értekezés, tudományos dolgozat és esszé íródott. Közülük is talán a legismertebb Tóth Aladár tanulmánya, amely a *Pesti Napló* 1923. november 20-i számában jelent meg, a legnagyobb szabású tudományos értékű Bónis Ferenc *Kodály Magyar Zsoltárának születése* című értekezése, amely a szerző *Hódolat Bartóknak és Kodálynak* című kötetében (1992) olvasható. A legérzékenyebb elemzések egyike pedig a *Psalmus Hungaricus*ról Szabolcsi Bencétől származik, akinek 1924-ben írt rövid tanulmányában egyebek között a következőket olvashatjuk: „Mint a XVI. század számos magyar verse, ez a zsoltár is tele van az üldözött költő keserű önvalomásával, és robusztus, izzó erejű, gazdag nyelve ennek a csodálatos, ígéretekkel teljes, vívódó magyar századnak irodalmában is külön helyre állítja. Nem véletlen, hogy ez a zaklatott életű század annyira mélyére hatolt a magyar sors lényegének – és nem véletlen, hogy Kodály épp ebben a korban találja meg legnagyobb alkotásának szövegét.” Ha Szabolcsi Bence a *történelmi* analógiát érzi fontosnak, Tóth Aladár egy 1942-ben megjelent tanulmányában a *társadalmi* vonatkozásokat emeli ki: „A magányos próféta hangja összecsendült a magára hagyott nép hangjával... A *Psalmus Hungaricus*-ban éppen a hangoknak ez a szimbolikus összetalálkozása nyitotta meg Kodály művészetének új perspektíváját. Az a töretlen emberség – melyet eddig magányos embersorsok magányos utakon idéztek – most egyszerre az utak és sorsok összetalálkozásának víziójában mint valami nagy beteljesedés bontakozott ki.” Kodály zenéjének *esztétikai* sajátosságait tekintve, a fentiekkel összhangban, a népdalok világa, a pentatónia és a középkori zsoltáros dallamok összeölelkezését figyelhetjük meg a magyarság sorsszerű katarziséban. *Filozófiai* megközelítésben pedig azt látjuk, hogy a *Psalmus*-ban a doxológia – a keresztény istendicséret fohásza – a nemzeti hovatartozás érzéseivel párosul. *Egyedülálló pillanat ez a magyar zene történetében: amikor a nemzeti eszme és a keresztény hitvallás művészi szimbiózisában transzcendentálisan egyesül a lélek.*

Kodály minden további alkotásának háttérében a *Psalmus Hungaricus* áll. Megkezdődik a magyar népdalok világának beáramlása – műzenévé = művészeté válása – pontosan úgy, ahogyan ezt Bartók Béla *A parasztzene hatása az újabb műzenére* című tanulmányában 1931-ben az *Új Idők* lapjain megfogalmazta. A *Háry János* – Garay János versei nyomán – a népmesék mítoszából bukkan elő, hogy a népdalok csodáival – az álom és a valóság szinesztéziájában – a népi képzelet, a humor és a történelmi valóság sajátos fényében és

fénytöréseiben meghódítsa a színpadot, s hogy eszméltesen, mert mint Kodály 1926-ban *Háry János hőstettei* című írásában olvashatjuk: „Minden magyar álmodozó. A századok óta szomorú valóság elől kezdettől fogva az illúziók világába menekül. Háry hazudozása azonban sokkal inkább álmodozás. Vagyis költészet...” – majd hozzáteszi: „Nem állítom, hogy így van ez jól. Épp ellenkezőleg: ebben gyökerezik sok nemzeti bűnünk, a múlt magyar politikájának sok végzetes hibája. A műalkotásnak azonban nem az a feladata, hogy oktasson, ítélkezzék vagy meggyőzzön, csak az, hogy ábrázoljon.”

Háry János hazafias hitvallása – Kodályé; a mesehős mátkájának, Örzsének szerelmi dalai – a magyarság népdalokba szőtt szerelmi lírájának felmagasztalását hordozzák, utánozhatatlanul... Az *Intermezzo* muzsikájának szövetében a verbunkos tánczene heves indulata a szerelmi népdal melódiájával egyesül...

A következő nagy mű a *Székely fonó*, amely egy hatalmas és csodálatos népdalrapszódia, a népi szenvedély: az öröm és a bánat balladás emanációja, melyben a magyarság sorsának drámája mint valami természeti törvény jelenik meg a maga élethalálharcában – tüneményesen – egy transzcendentális színpadon. Kodály a *Székely fonóban* tulajdonképpen meghatározhatatlan műfajú zeneművet alkotott, melynek „szövegvérvényét nem egy ember írta, hanem a nép. Helyét: a fonót a nép életkedve választotta. Idejét: a téli alkonyatot a munka, mely elveszi a nappalt és a nyarat. A történetet is maga a népdal írta, melyben minden megtörténik, ami a néppel megtörténhetik...” – írja Németh László 1932-ban, a bemutatót követően. A *Székelyekről* szólván – tágabb értelemben – pedig a következőképpen fogalmaz: „A székelyek világát hegyek veszik körül, melyeket itt-ott tör át egy hágó vagy folyó... Zene és szó, mint a székely folyók, egy zárt katlanból tör elő... Az emberbarátok azt mondják, el kell tolni a Hargitát, mert akadályozza a népek testvéri ölelkezését.” Kodály ebben a műben – már túllép az álmodozó magyar, az álomlátó Háry János meséin, valóságos küzdelem zajlik – a lélekben is – a megmaradásért, az *Elmegyek, elmegyek* expozíciójától az *En Istenem, add megérnem* fináléjáig, mert érzi és tudja, hogy csak a nemzetté vált közösség mentheti meg a magyarságot itt a Kárpát-medencében.

Alkotói pályája egészét tekintve a kórusművek kiemelkedő jelentőségűek Kodály életművében. Egyrészt azért, mert a kórusének szinte valamennyi műfajában és műnemében – a vokális polifónia lehetőségeit kitágítva és kihasználva a Palestrinától és korától számítható európai és magyar kórusművészetben szinte egyedülállóan maradandó autonóm kóruskultúrát hozott létre, másrészt azért, mert nemzeti létünk történetének, a magyarság lélektörténetének éthoszát az emberi élet teljességében emeli művészetébe. De profundis: a magyar lélek mélységeiből hozza fel azokat az értékeket, amelyek építőköveivé váltak és válhattak a huszadik század magyar és európai kórusművészetének.

Kodály maga is sajátos társadalmi szerepet tulajdonít a kóruséneklésnek. Idevonatkozóan a harmincas évekből két megállapítását idézzük. Az egyik: „Ha egyrészt igaz is, hogy fejlett karéneklés csak nagy mértékben szolidáris szolidaritásban lehetséges, másrészt kétségtelen, hogy a karéneklés fejleszti a társadalmi szolidaritást.” A másik: „Azokban az országokban, ahol a karének virágzik, több a tevékeny szeretet.” Németh László Kodály szándékainak megítélésében továbbmegy, és azt állítja: „A népzene feltárt mélységeiben ő a bűvös ragasztóanyagot kereste, a kórusművész alkotásaival az egész magyar ifjúságot akarta egy milliós kórusként talpra állítani, a népet újra egybeénekelni.”

Kodály Zoltán kórusműveit – melyeknek számát Breuer János a *Biciniumok* és a *Triciniumok* nem számlálja – százharmincöt körül jelöli meg – többféleképpen csoportosíthatjuk, és sokféle szempontból elemezhetjük. A magam részéről én itt kizárólag a tartalom, a mondanivaló oldaláról közelítek. Gyermekkoraival kapcsolatban azt tartom a legfontosabbnak, hogy azok – a *Villótól* a *Pünkösddőlön*, az *Angyalok és pásztorokon*, a *Lengyel Lászlón* át a *Vízkeresztig* – a gyermeklélek teljes univerzumát – a maga sokszínűségében,

játékosságában, humorában – egyszerűségében és bonyolultságában – megszólaltatják. A profán és a vallásos tartalom kézen fogva járnak, a természeti és az egyházi ünnepek az élet világából emelkednek kórusműveibe a hit, a transzcendencia és a valós élet jelentésvilágának, szimbólumrendszerének ethoszaként, az emberi világ pozitív szemléletében.

Női karainak szépsége és bája, érzékenysége és ezoterikus szeretet-sugárzása szinte páratlan az európai kórusművészetben. Közülük is talán a *Hegyi éjszakák* a legkülönösebb, ahol a természet és a lélek találkozásának hangokká lényegülő metamorfózisa jelenik meg, ahol már nincsenek mérhető arányok az éjszakák és hajnalok, az alkonyok és esték között, ahol már megszűnik a hangok anyagiséga, megszűnik a határ a lét és nemlét világa között, ahol a formák végleg elveszítik jelentőségüket, ahol felsejlik és megzendül a menny, ahol eltűnik a tér és az idő... Egyetlen dimenzió létezik: az út lélektől lélekgig. A másik ilyen csoda: a *Négy olasz madrigál* 3. darabja, a *Chi d'amore sente*, amelyről tudjuk, hogy a világhírű itáliai karmester, Arturo Toscanini leánya Budapesten tartott esküvőjére íródott, melynek hangjaiban, harmóniáiban az égi és a földi szerelem szimbiózisának ethosza szól, s bár a madrigál szövege a XIV. századból Giovanni Fiorentinótól származik, Kodály zenéjében elveszíti időbeli és nemzeti jellegét – egyetemessé válik.

Férfikarainak döntő többsége hazafias ének, hazaszeregetetének ethoszát zengi, s az sem véletlen, hogy szinte valamennyi a harmincas évek második feléből és a negyvenes évek első feléből való, abból az időből, amikor nemzeti létünk mind veszélyesebb irányba fordul. A *Husztban* Kölcsey szavaival azt kérdezi: „...mondd: Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán? Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?” A válasz: „Messze jövendővel komolyan vess össze jelenkort, Hass, alkoss, gyarapíts! A haza fényre derül!” Az *Isten csodájában* a pianissimo feszültségével mondja Petőfivel: „Isten csodája, hogy még áll hazánk!”, hogy majd a mű utolsó frázisával belekiált a világba, hirdetvén: „Emberségünkől álljon fenn hazánk!”. Nem kevesebb ez, mint a több száz éven át végigvonuló jóslatokban megjelenő „nemzethalál” víziójának visszaautasítása. Amikor minden invenciójával egy új magyar jövő képét keresi, Ady Endre *Fölszállott a páva* című versének szimbólumait rajzolja az égre: „Kényes büszke pávák, napszédítő tollak, Hírrrel hirdessétek, Másképpen lesz holnap!” Nincs belenyugvás: „Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat... Vagy lesz értelmük a magyar igéknek, Vagy marad régiben a bús magyar élet...” A népért való felelősség ethoszát emeli magasba la-pentatonból dúros színezetbe: a vármegye házára fölszálló valóságos és szimbolikus pávák képében.

Amikor a továbbiakban Kodály vegyeskarairól szólunk, előbb az ő gondolatait kell megidéznünk: „Lesz-e elég művelt karvezetőnk, aki látja, mi köthet egyedül minket Európához?” – kérdezi *Excelsior* című írásában 1936-ban. A válasz: „A kultúra közössége, amely minden nemzet nagy alkotóinak, a nagy alkotók nemes anyagból, időálló formába öntött műveinek nálunk is állandó otthont ad. Ezt a célt csak fejlett vegyeskari kultúrával érhetjük el... Az élet teljességét hirdető művek az emberi hangok teljességét igénylik.” Kodályt eme meggyőződése vezette – s ezt többször megfogalmazta – egész életében: nemzeti létünk sorskérdéseinek s az élet teljességének ethoszát hirdető művészetbe emelésével – a *Psalmus Hungaricus* megírása után több mint negyven vegyeskari művet alkotott. Közöttük olyanokat, mint a *Székely keszerve* (1934), az *Akik mindig elkésnek* (1934), a *Liszt Ferenchez* (1936), a *Magyarokhoz* (1936), az *Ének Szent István királyhoz* (1938), a *Zrínyi szózata* (1954), a *Sík Sándor Te Deuma* (1961), továbbá: a *Mátrai képek* (1931), a *Jézus és a kufárok* (1934), a *Szép könyörgés* (1943), *Az 50. Genfi zsoltár* – és még sorolhatnánk...

Már a művek születésének időpontja is figyelemre méltó, többnyire a magyar nemzet nehéz óráiban fogantak. A *Székely fonó* kapcsán már idéztem Németh László szavait, a *Székely keszerve*st énekelvén vagy hallgatván eszünkbe juthatnak az író által emlegetett katlanok, hiszen igaz, Kodály jóvoltából „a katlanok perem-hegyeit áttörte a zene”, de ez

Trianon szomorúságát nem feledtetheti... Ady Endre *Akik mindig elkésnek* című versének zenébe foglalása ugyancsak lázadás a sors ellen, amikor a kórusének csúcspontján felkiált: „Meghalni se tudunk nyugodtan. Amikor már megjön a halál, Ielkünk vörösen lángra lobban...” Vörösmarty Mihály *Liszt Ferenchez* című ódájával – a zeneköltő halálának 50. évfordulóján – egyik oldalon „felszólítja” a zeneszerzőt: „Zengi nekünk dalt, hogy mély sírjainkban őseink is megmozduljanak...”, a másik oldalon a magyarságot: „És a nemzet, mint egy férfi álljon, Érc karokkal győzni a viszályon...” S a végén Kodály hitvallása: „Van még lelke Árpád nemzetének.” Ez a szenvedély, ha lehet, még erősebben szólal meg az *Ének Szent István királyhoz* című kórusművében, amikor kérdezve felkiált: „Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga?” A kórus középső részében kérleli: „Nézz már István király bánkódó hazádra...” A mű végén a forte pianóvá szelídül: „Egész Magyarország sír és panaszkodik... óhajt, fohászkodik...” Talán a legdrámaibb ezeknek a műveknek a sorában a *Zrínyi szózata*, melyet a magyar társadalom történetének egyik legsötétebb, legelviselhetlenebb korszakában írt Kodály, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy ráébressze a magyarságot: van értelme a diktatúra elleni harcnak. Zrínyi Miklósnak, a *Szigeti veszedelem* című barokk eposz költőjének *A török áfium ellen való orvosság* című prózai munkájának szövegéből válogatta össze szövegének minden mondatát. Hadd idézzek közülük néhányat: „Én csaknem mintegy néma felkiáltok, ha kiáltással elűzhetném ezt a dühös sárkányt, kiáltván: Ne bántsd a magyart!”, „Sehol másutt Magyarországot meg nem találjuk”, „Az mi nemes szabadságunk az ég alatt sehol sincs, hanem Pannóniában...” – s végül: „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!”

Történetfilozófiai és esztétikai szempontból az említett művek a mindennapi gondolkodás szintjéről szemlélve megközelíthetetlen magasságba emelkednek, más kórusművei, melyekről az alábbiakban kívánok szólni – erkölcsi megközelítésben – újabb magaslatok meghódítását jelentik.

Immanuel Kant német filozófus etikájának, *A gyakorlati ész kritikája* című munkája zárszavában a következő mondatot olvashatjuk: „Kedélyemet két dolog tölti el egyre újabb és fokozódó csodálattal és tisztelettel, minél gyakrabban és kitaróbban gondolok rájuk: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.” Ha belegondolunk, a művészetek és a tudományok története az igazság, a jóság és a szépség – az esztétikum és az ethosz szimbiózisának a története is egyben, hiszen az emberi kultúra élete szinte kezdettől fogva ethosszal telített. Az ethosz magyar fordításban – mint ismeretes – erényt jelent. Arisztotelész például kétféle erényt különböztet meg egymástól: erkölcsi és észbeli erényeket, s hozzáteszi: mindkettő a jó cselekedet forrása. Ami pedig a zenét illeti, azt mondja: „A zene gyönyört, az erény pedig igaz örömet, szeretetet és gyűlöletet ad: így világos, hogy semmit sem kell annyira megszoknunk, mint azt, hogy helyesen ítéljünk, s örüljünk a tisztességes erkölcsöknek és a nemes cselekedeteknek...”

Kodály Zoltán művészettelfogását és etikai nézeteit a Zeneakadémia évzáróján 1953-ban elmondott beszédének egy Robert Schumanntól származó idézete testesíti meg legszemléletesebben: „Az erkölcs törvényei a művészetével azonosak.” Schumann eme egyetlen mondatának sugárzásával Kodály egész életművét átvilágíthatjuk. A csúcson – szerény véleményem szerint – természetesen más művekkel együtt – a *Jézus és a kufárok* és a *Sík Sándor Te Deuma* című kórusműveket találjuk. A *Jézus és a kufárok*-ban örökérvényű igazságokat vizionál az Újszövetség evangéliumainak szövegére. Már az indítás maga félelmetes szinesztézia a képiség és a zene találkozásában: „Elközelge húsvét, és felméne Jézus Jeruzsálembe a templomba. És ott találá ökrök, juhok, galambok árusait, és ott terpszkedtek a pénzváltók...” Mire Jézus „kötélből ostort fonván kihajtá őket a templomból”, mondván: „Ne tegyétek atyám házát kereskedés házává”, mert „írva vagyon, az én

házam imádságnak háza, minden népek között, ti pedig mivé tettétek? Rablók barlangjává!” Kodály ezekkel a mondatokkal az örök emberinek, az örök emberi léleknek üzen a zene ethoszával. Aki pedig járt Jeruzsálemben, mint e sorok írója is, és ismeri Zakariás próféta könyvének bekezdéseit, olvashatja: „Jeruzsálem igazság városának nevezetetik, a Seregek Urának hegye pedig szent hegynek...” – megértheti Kodálynak az utókor számára szánt üzenetét: a művészet ethosának templomában – nemkívánatosak a kufárok.

Kodály – a *Budavári Te Deum* születésétől számítottnan – huszonöt év elteltével, 1961-ben írja meg érzelmileg talán legmeggrázóbb hálaadó énekét, a jeles pap-költő versére, a *Sík Sándor Te Deumát*. „Téged Isten, dicsérlek, És hálát adok mindenért...” – férfihangokon, a tenor és a basszus szólamok összecsengésével kezdődik az ének, majd a női szólamok – a szoprán és az alt – bekapcsolódásával a teljesség hangján folytatódik: „Hogy megvolt mindig a mindennapim, És nem gyűjtöttem a másnapra valót.” Utána sorra veszi az élet legnagyobb, legszebb ajándékait, amelyekért hálaéneket mond; íme néhány közülük: „Hála légyen. Hogy boldoggá tett minden, ami szép... Hála légyen, hogy akik szerettek, szépen szerettek, és nem kellett nem szépen szeretnem... Hála légyen. Hogy ember lehettem, amikor az emberek nem akartak emberek lenni...” A kórusmű a „Hála légyen, Uram, hála légyen” fokozásával végül áhítatos pianissimóval zárul. Lehet-e ennél csodálatosabb hálaadó ének?

A magyar kultúra történetében évszázadokon át az irodalomé, s ezen belül a költészeté volt a vezető szerep, a költészet volt az a progresszív szellemi erő, amely a legérzékenyebben és legbátrabban fejezte ki a nemzeti érdekeket; sokszor a költészet helyettesítette a politikát és a bölcséletet is. A *XIX. század költői* című versében Petőfi úgy véli, az Isten „lángoszlopoknak” rendelé a költőket – „hogy ők vezessék a népet Kánaán felé.” Bartók Béla és Kodály Zoltán megjelenésével azonban változik a helyzet; Bartók és Kodály – Németh László kifejezésével élve – „tudós agya” képes volt a magyarságban megtalálni Európát, európai rangra emelni a magyar zenekultúrát, s általa megerősíteni nemzeti önismeretünket, és a magyar költészet, a magyar irodalom legjobbainak társaiként vállalni a nehéz küldetést. Amikor 1965-ben a bécsi egyetem a zeneszerző Kodály Zoltánt és az író Németh Lászlót egyszerre tünteti ki a Herder-díjjal: szemléletes bizonyíték.

Értekezésem elején az 1943-as Galántai dalosünnepen elmondott Kodály-beszéd-ből idéztem: „Én ... egy egész országot, egy egész birodalmat találtam itt Galántán...” Tény, hogy Kodály nemcsak bejárta ennek a birodalomnak különféle tájait, vidékeit, falvait, hanem el is foglalta azokat, a szó etikai és kulturális értelmében. „Meghódította” Magyarországot: a Felvidéket, Erdélyt, a Marosszéket, a Tiszántúlt, a Dunántúlt – és Európát... De mi történik velünk, mai magyarokkal, akik gyökérszakadtan sodródunk a globalizáció zavaros világában? Szabolcsi Bence az 1940-es évek elején *A zene története* hetedik könyvének egyik fejezetében a következőket írja: „Magyarországnak, úgy rémlik, mindig a maga válságos óráiban volt igazán szüksége a zenére. Nagy zenei felocsúdasai mind ilyen megpróbáltatásos időszakokra esnek: a török háborúk korára (Tinódi és a históriás ének), a múlt századi abszolutizmus idejére (Erkel és a többi romantikusok) és a két világháború kitörése közötti negyedszázadra (Bartók és Kodály). Minden ilyen fellobbanás korábban készül elő, s végső kihunyása is tovább tart, de tűzmagva valamennyinek maga a politikai válság, a sors fordulója az élet megpróbáltatása.”

Kérdezem hát napjaink megpróbáltatásai, erkölcsi-szellemi-kulturális válságai közepette: „Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga?”